
KÖNYVSZEMLE

Reviews

JOGSZEMLÉLET LUKÁCS KAPCSÁN

(Varga Csaba: A jog helye Lukács György világképében, Budapest, 1981, 287 oldal.)

Egy mai marxista gondolkodó — ha gondolkodó — óvatos kell hogy legyen. A közelmúltban nyomasztoán eluralkodott a marxizmus nagyjainak a félreértése, félremagyarázása, leegyszerűsítése, banalizálása. Egy-egy kiragadott Marx-, Engels- vagy Lenin-gondolat, -tézis, vagy -mondat, bizarr különpályát futott be, legkülönfélébb elképzeléseknek és még inkább igényeknek szolgált ugrodesszkaként. Manapság ez már köztudott. Éppen ezért a marxizmus tudományos interpretációit övező politikai szigort — igen szerencsés módon — egyre inkább egyféle intellektuális szigor váltja fel. A lelkes elvárások helyett viszont igen sok bizalmatlanságot találunk.

Varga Csaba ennek mindig tudatában van — és ilyen értelemben óvatos. Árnyaltan fogalmazva kifejti, hogy a marxista irodalomban gyakran felfedezhető az az inkább filológusinak nevezhető buzgalom, amely abban nyilvánul meg, hogy a klasszikusok életművében minden írásbeli megnyilatkozást egy hézag-talan összefüggésű, csaknem a axiomatikus elrendezettségű gondolatrendszer azonos értékű alkotóelemének tekint. Talán említeni is felesleges, mennyire történelmietlen az ilyesfajta megközelítés, amely „minden írott megnyilvánulásban kiérlelt elméleti állásfoglalást lát — tekintet nélkül arra, vajon az teoretikus ki-

fejtésként, vagy épp a gyakorlati-politikai küzdelem hevében, annak taktikai, agitatív stb. eszközeként született-e meg”. (157. oldal) Ilyen és hasonló megállapítások — melyekkel néhány mai marxista írásban találkozunk — lassan felváltják azokat a (hasoncélú) anekdotákat, melyek szerint, például, egy marxista nem mondja azt hogy „hal”, hanem csakis a „poézis” kifejezést használja, mert Marx a következőket írja Kugelmannhoz (vagy valaki máshoz) szóló levelében: — Az a süllő, amelyet tegnap a kedves felesége készített vacsorára, nem hal, hanem valóóságos poézis!

A tanulságot leszűrni ma már nem nehéz, és különösképpen nem is veszélyes. Nem egyszerű azonban e tanuláshoz hű maradni egy olyan műben, mely vállalja sok kínos emlékü marxista esztétika, biológia vagy pedagógia alapvető beállítását: egy kiemelkedő marxista hozzájárulása a marxista gondolkodás fejlődéséhez olyan területen, mely az ő életművében a legjobb esetben peremvidék.

Nos, ha nem egyszerű, Varga Csaba könyve azt bizonyítja, hogy nem is lehetetlen. A szerző már a könyv elején leszögezi, hogy Lukácsot tulajdonképpen sohasem érdekelte igazán a jog, és „a lukácsi fejtegetések többségében a jog pusztán illusztratív szerepű”. (16. oldal). Ezeknek a tényeknek Varga következetesen tu-

datában van, és esetről esetre ellenáll a kísértésnek, hogy szentenciákat vagy axiómákat lásson ott, ahol csak illusztrációkról van szó.

Ha valaki e könyvismertetést előbb olvassa, mint a könyvet, ezen a ponton felteheti a következő kérdést: „Rendben van, hogy a szerző megfelelő intellektuális szigorot gyakorolva, nem készíti el a jogi igazságok breviáriumát olyan gondolatokból, melyek többnyire csak közvetve kapcsolódnak a joghoz, de ha nem ez történik, miért kellett egyáltalán megírni ezt a könyvet? Miért érdekes a jog helye Lukács György világképében és Lukács hozzájárulása a marxista jogelmélet fejlődéséhez?

A kérdésnek egyik részére egyszerű a válasz és önmagától adódik. Lukács kétségtelenül korunk legnagyobb marxista gondolkodói közt van, bármennyire leszűkítve értelmeznék is a „legnagyobb” jelzőt. Egy világviszonylatban kimagasló filozófusnak és a jognak a kapcsolata nyilvánvalóan érdekli Lukács ismerőit, érdekli a jogászokat, valószínűleg másokat is. A könyv első ötven oldala ennek az érdeklődésnek igyekszik — sikerrel — megfelelni. Egy lelkiismeretes kutatás és összegezés érdekes eredményeit olvashatjuk Lukács jogi tanulmányaira, kolozsvári doktorálására, Somló Bódoggal és Gustav Radbruchhal való kapcsolatára vonatkozóan. Ezekben az adatokban is felsejlik Lukács könyörtelen céltudatossága, ha arról van szó, hogy magának alkotási teret biztosítson; és felismerhető a taktikának és etikának az az érzékeny vegyülete, amit azokból a magnetofonszalagra rögzített beszélgetésekből ismerünk, melyeket az Új Symposium közölt Lukács halála után.

Életrajzi adatok a könyv további fejezeteiben is jelen vannak és gyakran magyarázzák is Lukács álláspontjait. A figyelem azonban egyre inkább a lukácsi oeuvre, elsősorban

az Ontológia felé irányul. És ezen a ponton a szerző feladata nehezebb. Itt jelentkeznek a korábban említett veszélyek és itt kell szembesülni azazal a ténnyel, hogy Lukácsot „nagyobb egységek összefüggései érdeklik, nem pedig a jog belső világa és mozgástörvényei” (16. oldal). Így a kutatás területe nehezen kezelhetővé tágu, mert azokból az alapösszefüggésekből, melyeket Lukács taglal, szinte minden jogelméleti és jogfilozófiai probléma irányában lehet utalásokat találni. Ily módon az előszóban jelzett kérdések tágabb jogbölcseleti problémavilágra mutatnak, mint amilyenek sok „igazi” jogfilozófus foglalkozott. A szerző természetesen nem halad végig valamennyi olyan gondolatfonalon, amely a lukácsi életműből a jogelmélet felé vezet vagy vezethető. Választásra kényszerül. Mint jogászolvasó, azt hiszem a választás bátor, érdekes, és tovább igazolja a könyv értékeit, mert elsősorban érzékeny és időszerű jogelméleti és jogfilozófiai problémákat keres Lukács műveiben; illetve, ezeket a problémákat igyekszik lukácsi tételések nyomán továbbgondolni. A választott (és vállalt) problémák különösen azoknak a szocialista országoknak a jogtudományá szemponkjából mondhatók időszerűeknek, melyekben kulcskérdés a „szocialista normativizmus” meghaladása.

Egyes kérdések megközelítésével kapcsolatban meg szeretném jegyezni azt is, hogy érzésem szerint néhol nagyon vékony szál köti össze a Lukács-szöveget a taglalt problémával. A természet-joghoz fűződő kitűnő gondolatsor, a Carl Schmitthez kötődő problémák tárgyalása, vagy a jogi fogalmak természetéről szóló fejtegetések például csak asszociatív kapcsolatban állnak Lukáccsal. Inkább a mai jogelmélet eredményei és problémalátása vagy magának a szerzőnek az elgondolásai nyújt-

ják a tulajdonképpeni logikai kiindulópontot. Hasonlóképpen, Lukács inkább csak apropóként van jelen abban a figyelemreméltó részben, mely a Kommünista Kiáltvány — marxista jogelméletekben elkerülhetetlen — mondatát igyekszik újra-elemezni; és gazdagabb jelentéstartalmat ad a megszokottnál annak a jól ismert szövegrésznek, mely szerint a jog egy osztály törvényre emelt akarata. Ebből az észrevételből nem akarok (és nem is tudnék) azonban egyértelműen negatív következtetéseket levonni. Egyszerűen azt látom, hogy a könyv néhány — egyébként nagyon érdekes — része tulajdonképpen nem Lukácsra épül.

Varga Csaba szerint a legtöbb jogelméleti támpontot és ihletést az Ontológia („A társadalmi lét ontológiájáról”) nyújt. Az Ontológia „a jogelméletben már megindult és nem csekély eredményeket felmutató tendenciákat gyorsít fel, ösztönöz, termékenyít meg, és lát el újragondolásra érdemes filozófiai megalapozással”. (152. oldal) A szerző megállapítja, hogy az Ontológia társadalomszemléletén belül „a jog mindenekelőtt gyakorlati kategória” és „a jogi jelenség elhatároló jegye sem a jogiként való tételezés, hanem döntően és végső soron a jogiként történő gyakorlati érvényesítés”. (153. oldal)

Ezt a látásmódot Varga szembe-
síti a „szocialista normativizmus”
tételezéseivel, ami a normákat helyezi előtérbe, fenntartás nélkül fel-
tétélezve, hogy azok a valóság ob-
jektív törvényszerűségeit tükrözik.
Varga hangsúlyozza a „szocialista
normativizmus” és Visinszkij kap-
csán, hogy „e mechanikus determi-
nizmus ugyanakkor egy voluntarisz-
tikus gyakorlatot támogat, hisz a
mindenkori központ hivatása az,
hogy »felismerje« a konkrét megfe-
lelést az alap és felépítménye kö-
zött”. (140. oldal) A szerző felhoz-

za Deniszov „eltévelyedésének” pél-
dáját, aki tankönyvében le merete
írni, hogy minden jogszabály addig
van hatályban, míg formálisan *vagy*
ténylegesen hatályon kívül nem he-
lyezik. A „tényleges hatályon kívül
helyezés” mint lehetőség ellen éle-
sen reagál Visinszkij, mert ez egy
más jogszemléletet sejtet — krité-
riummal válhat a normák jogszabá-
lyokként való érvényesülése vagy
nem érvényesülése. (Érdekes, hogy e
legprűdebb normativizmust éppen
Visinszkijnél látjuk, aki szentségtö-
rést lát abban az elméleti tételezés-
ben, hogy egy norma ténylegesen is
hatályon kívül helyezhető — míg
saját országa alkotmányának több
alaprendelkezését és büntetőeljárás-
jogának zömét ő maga helyezi de
facto hatályon kívül. Visinszkijnek
a jogból nyilván a jog tekintélyére,
a normák nimbuszára volt szüksége.
Érdekes lenne tudni, vajon Vi-
sinszkij szem elől tévesztette-e, hogy
e tekintély, e nimbusz nem örökös,
hanem devalválható, elkoptatható
érték; vagy pedig tudatában volt en-
nek, de magát és a vele együtt ural-
kodó réteget tartotta e koptatásra
történelmileg elhivatottnak?)

A magyar jogelmélet jelentős ered-
ményeket ért el a „szocialista nor-
mativizmus” kritikai értékelése és
meghaladása terén. Varga Csaba
meggyőzően bizonyítja, hogy Lu-
kács Ontológiájának tételei túlmu-
tatnak a szocialista normativizmu-
son és egy sokkal komplexebb és
Marxhoz tulajdonképpen közelebb
álló jogszemléletet tudatosítanak.

A jogra vonatkozó (vagy jogra
vonakoztatható) lukácsi gondolatok-
nak az összefoglalása minden kétsé-
get kizáróan roppant nehéz feladat.
Biztosan vannak, akik lehetetlennek
is tartják. Ezen a ponton Roland
Barthes nyújthat (váratlan) bátorítást.
Szerinte a professzorok (és
parlamenti képviselők) szövegét az
jellemezi, hogy *összefoglalható* — el-

lentétben az írók, bolondok, fecsegők és a matematikusok szövegével. Lukács professzor volt. (Balázs Béla szerint „ideális professzor”).

Varga Csaba könyve több összefoglalásnál. Lukács gondolataiból kiindulva (vagy néhol azok ürügyén) elemzi korunk több kulcsfontosságú jogelméleti problémáját; és állásfoglaláshoz segít a mai marxista gondolkodás néhány dilemmájában.

Ez az ismertetés csak néhányat érint azoknak a könyvben taglalt kérdéseknek és gondolatoknak a sorából, melyeket kiemelni, vagy amelyekkel vitatkozni érdemes. A kötet érdekes és izgalmas olvasmány azoknak a jogászoknak, akik nemcsak a jogszabályokat ismerik, hanem a jogot mint társadalmi jelenséget is látni és érteni igyekeznek.

Várady Tibor

A TRAGÉDIA ESZTETIKÁJÁTÓL EGY ÉLET TRAGÉDIÁJÁIG

Hermann István: Lukács György élete. Corvina Kiadó, 1985

Ismeretelméleti mű. Így minősíti ezt a műfajt maga Hermann István, aki majdnem hogy megteremtője ennek a sajátos alkotási formának. Amikor először vállalkozott egy hasonló műre, 1964-ben *Sigmund Freud vagy a pszichoanalízis kalandja* című könyve bemutatásakor így vallott önmagáról: „Főként filozófiával és azon belül az ismeretelmélettel, valamint ismeretelméleti esztetikával akartam foglalkozni világeletemben”. Az ismeretelméleti vonatkozások hangsúlyozásával azt akarja aláhúzni, hogy nem egyszerű életrajzot ír, nem is pusztán egy életműnek a bemutatására és méltatására vállalkozik. Amivel ő próbálkozik, az egyszerre adja az élet és a munkásság ismertetését, egy elmélyült gondolkodó rezonanciáját az életműre, ugyanakkor annak feldolgozását és értékelését is. A Corvina kiadásában most megjelent Lukács-könyvére hatványozottan vonatkozik ez a megállapítás: nem életrajz és nem pusztán ennek vagy annak a filozófiai stb. problémának a boncolgatása, hanem valami a kettő között, vagy pontosabban mind a kettő.

És ennek a műnek a megjelenését

nemcsak Lukács születésének 100. évfordulója indokolja, hanem sokkal inkább az, hogy Lukács budapesti tanítványaként Hermann tudatosan vállal egy feladatot, amit előző Lukács-monográfiájában: Lukács György gondolatvilága (Tanulmány a XX. század emberi lehetőségeiről) így fogalmazott meg: „Nekünk az a feladatunk, hogy Lukács legfontosabb törekvéseinek ismeretében és művének objektív lényegét kiemelve az igazi, a marxista Lukács-képet állítsuk helyre, ennek a portrénak tagadhatatlanul mély, de éppen ezért értékes belső küzdelmeivel együtt”. Már akkor tudatában volt e feladat szépségének, de egyben nehézségének is: „Keserves út ez mindenképpen, mert a gondolkodó a legtudományosabb módszerrel sem mentesülhet az úttörés nehézségeitől és tévedéseitől. De egyúttal ez a nehézség még több, mint elvont remény és több, mint a nagy visszautasítás — ebben a nehézségben fejeződik ki a nagy lehetőség”.

Most e Lukács-monográfia megírásakor a nehézségek csak hatványozódtak, mert Lukács nemcsak korunk legnagyobb marxista filozófusa, hanem egyik legellentmondáso-